

Marcin Bukala¹

Ogólnopolska Konferencja Naukowa
*„Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej...
PRL w latach 1970–1975”*,
Rzeszów–Łańcut, 7–9 czerwca 2017 r.

W czerwcu 2017 r. w Rzeszowie i Łańcucie odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa *„Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej... PRL w latach 1970–1975”*. Jej organizatorem był Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego i Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie. Głównym celem konferencji było umożliwienie przedstawicielom różnych dyscyplin naukowych prezentacji wyników badań nad Polską z lat 1970–1975 oraz dokonanie kompleksowej diagnozy ówczesnej sytuacji politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej. Pierwsza połowa lat 70. to okres w dziejach PRL, który nadal u części społeczeństwa uchodzi za czas inwestycji, rozwoju gospodarczego, poprawy warunków życia oraz przywoływanych z sentymentem sukcesów sportowych. Konferencja miała również zweryfikować potoczne, a niekiedy powszechne opinie na temat Polski pod rządami Edwarda Gierka i jego współpracowników.

Umowny zakres czasowy konferencyjnych rozważań wyznaczały dwa wydarzenia. Pierwsze z nich to tragedia na Wybrzeżu w grudniu 1970 r., której polityczną konsekwencją była zmiana na stanowisku I sekretarza KC PZPR. Nowym liderem partii został Edward Gierek. Drugim zaś było wprowadzenie w życie zmiany w podziale administracyjnym kraju 1 czerwca 1975 r. i stworzenie 49 niewielkich województw.

¹ Dr Marcin Bukala, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie, ul. J. Słowackiego 18, 35-060 Rzeszów, e-mail: marcin.bukala@ipn.gov.pl

W zorganizowanie konferencji zaangażowani byli dr hab. prof. UR Andrzej Bonusiak (dyrektor Instytutu Historii UR), mgr Damian Knutel (Instytut Historii UR) oraz pracownicy rzeszowskiego Oddziału IPN, dr Dariusz Iwaneczko (dyrektor Oddziału) i dr Marcin Bukała.

W obradach wzięło udział 34 referentów, którzy reprezentowali 12 krajowych ośrodków naukowych: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Zielonogórski, Akademię Ignatianum w Krakowie, Akademię Pomorską w Słupsku, Polską Akademię Nauk, Szkołę Główną Handlową w Warszawie oraz Instytut Pamięci Narodowej (oddziały z Katowic, Krakowa, Rzeszowa, Wrocławia oraz Centralę z Warszawy). Jeden z referentów był przedstawicielem placówki muzealnej – Muzeum w Rybniku. Kolejny zaś reprezentował węgierskie Archiwum Wojewódzkie w Szeged (Segedyn).

Konferencja została podzielona na dwie sesje plenarne, które odbywały się 7 i 9 czerwca. W dniu 8 czerwca trwały zaś obrady w sześciu panelach tematycznych. Pierwsza część sesji plenarnej (7 czerwca) miała miejsce w Centrum Dydaktyczno-Naukowym Mikroelektroniki i Nanotechnologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. W imieniu władz Uniwersytetu wszystkich uczestników wydarzenia powitał prorektor ds. nauki i współpracy z zagranicą prof. dr hab. Marek Koziorowski, który podzielił się osobistymi wspomnieniami i spostrzeżeniami na temat PRL w latach 1970–1975. Udanych obrad życzył dziekan Wydziału Socjologiczno-Historycznego dr hab. prof. UR Paweł Grata.

Pierwszą część sesji plenarnej poprowadził dr hab. prof. UR Andrzej Bonusiak. Rozpoczęła ją prezentacja książki *PRL na pochylni (1975–1980)* pod redakcją Marcina Bukały i Dariusza Iwaneczki, wydanej przez rzeszowski oddział IPN w 2017 r. Stanowi ona efekt ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez IPN w 2014 r. Dr Dariusz Iwaneczko przedstawił główne założenia i cele publikacji. Jak wyjaśnił, jest ona próbą całościowej analizy polskiej rzeczywistości lat 1975–1980. Zamieszczone w niej artykuły uzupełniają dorobek polskiej historiografii. Pozwalają lepiej zrozumieć procesy pogłębiającego się kryzysu społeczno-gospodarczego, pogorszenia jakości życia Polaków, wzrostu niezadowolenia społecznego i tworzenia się zorganizowanych ruchów opozycyjnych, które odważyły się jawnie wyrazić sprzeciw wobec poczynań władz partyjnych i państwowych. Dr Marcin Bukała omówił zaś zawartość publikacji. Liczy ona 35 artykułów naukowych napisanych przez autorów reprezentujących różne specjalizacje i ośrodki naukowe z Polski i Niemiec. Zostały one pogrupowane w sześć bloków

tematycznych: władza; społeczeństwo i opozycja; gospodarka; polityka zagraniczna i sprawy międzynarodowe; Kościół; oraz publicystyka i propaganda. Przedstawił również ogólne postulaty i tematy badawcze warte dalszych badań, jak np. rola ugrupowań satelickich ZSL i SD oraz ich relacje z PZPR, miejsce i znaczenie Wojska Polskiego w życiu publicznym, problem migracji wewnętrznych w PRL czy chociażby szeroko rozumiane kwestie kulturalne.

Po prezentacji książki, przedstawione zostały dwa referaty, które miały wprowadzić w tematykę konferencji. Dotyczyły one dwóch niezwykle ważnych aspektów ówczesnej rzeczywistości, które jednocześnie najlepiej charakteryzują politykę Edwarda Gierka. Pierwszy referat wygłosił prof. dr hab. Janusz Kaliński (Szkoła Główna Handlowa). W swym wystąpieniu podkreślił lekceważenie przez ekipę Gierka przemian dokonujących się w gospodarce światowej (kryzys energetyczny, przestawianie przemysłu na stosowanie nowych technologii, innowacyjność, wzrost zatrudnienia w usługach), które doprowadziło w efekcie do poważnego kryzysu polskiej gospodarki. Prof. nadzw. dr hab. Wanda Jarzabek (ISP PAN) mówiła zaś o wpływie integracji europejskiej na politykę PRL wobec państw Europy Zachodniej w latach 1970–1975.

Dalszą część sesji plenarnej poprowadził dr hab. Krzysztof Kaczmarek (IPN Rzeszów). Zaprezentowane w niej zostały cztery referaty, które pozwalały na przekrojowe spojrzenie na PRL w latach 1970–1975. Dr hab. prof. UŁ Krzysztof Lesiakowski (Uniwersytet Łódzki) przedstawił referat *Aparat kontroli wobec gierkowskiej modernizacji Polski w latach 1970–1975*. Omówił w nim wyniki audytów dokonywanych przez Najwyższą Izbę Kontroli w zakładach pracy, ze szczególnym uwzględnieniem realizowanych przez nie inwestycji. Wnioski pokontrolne NIK wielokrotnie zawierały informacje o nadużyciach i błędach popełnianych przez kontrolowane podmioty. Służby kontrolne nie były jednak w stanie wymusić naprawy sytuacji. Kolejny referent, prof. dr hab. Dariusz Jarosz (Uniwersytet Warszawski), przybliżył w swoim wystąpieniu problem stosunku mieszkańców wsi wobec wprowadzanych reform terenowych organów władzy i administracji państwowej oraz zmian w podziale terytorialnym kraju (1972–1975). Jak stwierdził prelegent, mieszkańcy wielu wsi już od 1972 r. protestowali przeciwko decyzjom władz. Sięgali po różne metody: pisali skargi, listy, okupowali siedziby gromadzkich rad narodowych, szukali protekcji i pomocy u prominentów wywodzących się z terenu objętego konfliktem. Zmagania lokalnych społeczności z władzami trwały długo, kończyły się niekiedy sukcesem. Dwa kolejne wystąpienia dotyczyły problemów społecznych oraz relacji na linii władza – obywatel. Dr hab. prof. UW Mar-

cin Zaremba (Uniwersytet Warszawski, ISP PAN) przedstawił referat *Opinia publiczna wobec rządów Edwarda Gierka 1970–1976*. Dr hab. prof. UAM Roman Macyra (UAM w Poznaniu) w imieniu swoim i współautorów (dr Lucyny Błażejczyk-Majki, dr. Jana Miłosza) wygłosił referat *Władza versus społeczeństwo – problem wzajemnych alienacji – analiza przesłanek gospodarczych*.

Po przerwie obiadowej obrady kolejnej części sesji plenarnej toczyły się w Hotelu Łañcut w Łañcucie. Podczas niej referaty wygłosili dwaj pracownicy IPN z Warszawy. Dr Paweł Sasanka zaprezentował temat *Wzlot i upadek Franciszka Szlachcica. Przyczynek do analizy mechanizmów kariery w PZPR*. Bohater referatu z powiatowego funkcjonariusza Urzędu Bezpieczeństwa awansował do stopnia generała Milicji Obywatelskiej, ministra spraw wewnętrznych i członka Biura Politycznego KC PZPR. Jak wykazał autor, Szlachcic swoją karierę zawodową i polityczną zawdzięczał przede wszystkim towarzyskim powiązaniom w obozie władzy. Jest on ciekawym przykładem odzwierciedlającym kulisy i mechanizmy rozgrywek personalnych w kierownictwie PZPR. Temat kolejnego referatu *Dwa modele propagandy. Tygodniki „Polityka” i „Kultura” a polityka prasowa 1970–1975*, który wygłosił Michał Przeperski, dotyczył pośrednio władzy. Dwa wymienione tygodniki były najważniejszymi pismami adresowanymi do wykształconego czytelnika. Jak wykazał referent, ich redakcje i dziennikarze przyjęły jednak inne strategie uczestniczenia w gierkowskiej propagandzie.

W drugim dniu konferencji (8 czerwca) odbywały się dwie równoległe sesje podzielone na kilka mniejszych paneli. Sesja pierwsza dotyczyła spraw wewnątrz krajowych, tj. problemów gospodarki i rolnictwa, władzy oraz społeczeństwa. Pierwszy panel w tej sesji poprowadził prof. dr hab. Dariusz Jarosz (Uniwersytet Warszawski). Wystąpili w nim dr hab. prof. UJK Grzegorz Miernik (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) oraz dr Bogusław Tracz (IPN Katowice). Pierwszy z nich wygłosił referat *„Socjalistyczny zakład pracy” w listach do władz z pierwszej połowy lat 70*. W oparciu o listy-skargi pisane indywidualnie, jak również zbiorowo do władz partyjnych, państwowych, radia oraz redakcji referent określił szczegółowy katalog problemów oraz cech charakterystycznych dla „socjalistycznych zakładów pracy”. Dr Bogusław Tracz wygłosił referat *„Osiągnąć zaawansowany etap socjalistycznego rozwoju”*. *Województwo katowickie w pierwszej połowie dekady lat 70. XX w.* Jego celem było przybliżenie obrazu życia codziennego w konurbacji górnośląskiej w kontekście intensyfikacji produkcji przemysłowej i wydobywczej oraz przemian społecznych

i kulturalnych w województwie, z którym związany był I sekretarz KC PZPR Edward Gierek.

Kolejny panel został poświęcony problematyce wsi i rolnictwa oraz polskiej prowincji. Prowadził go dr Marcin Bukała (IPN Rzeszów). Jako pierwszy z referatem *Zmiany w polityce rolnej i rolnictwie w PRL w latach 1970–1975* wystąpił dr hab. prof. UAM Tadeusz Janicki (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu). Omówił w nim politykę rolną ekipy Gierka pierwszej połowy lat 70. oraz proces decyzyjny, który ją ukształtował. Jej efektem było połączenie koncepcji wspierania rolnictwa spółdzielczego oraz państwowego (PGR) z innowacyjnym podejściem do rolnictwa indywidualnego (rodzinnego). Dr Anna Maria Adamus (IPN Warszawa) wygłosiła referat *Obraz wsi i rolnictwa w latach 1970–1975 w świetle listów pisanych do władz centralnych*. Na podstawie listów nadsyłanych „do Warszawy” autorka przedstawiła realia życia codziennego i problemy, z którym borykali się mieszkańcy polskiej wsi w pierwszej połowie lat 70. Trzeci z referentów, dr hab. prof. UW r Robert Klementowski (IPN Wrocław, Uniwersytet Wrocławski), zaprezentował temat *Jak Polska powiatowa rosła w siłę, a ludziom żyło się dostatniej*. Jego celem było ukazanie dynamicznej sytuacji społecznej i gospodarczej w powiecie lwóweckim na Dolnym Śląsku na tle przemian i uwarunkowań krajowych.

Następny panel konferencyjny dotyczył przede wszystkim władzy i społeczeństwa PRL w latach 1970–1975. Moderował go dr Paweł Saska (IPN Warszawa). Dr hab. Mirosław Szumiło (UMCS, IPN Warszawa, dyrektor Biura Badań Historycznych IPN) zaprezentował referat *Wymiana czy kontynuacja? Zmiany kadrowe w elicie PZPR w latach 1970–1972*. Dokonał w nim analizy zmian personalnych we wszystkich segmentach władzy, tj. w kierownictwie PZPR, aparacie partyjnym KC PZPR, w Radzie Ministrów i w wojsku. Jako kolejna wystąpiła dr Joanna Dardzińska (IPN Wrocław) z tematem „*Był Gomułka. Gierek jest...*”. *Listy anonimowe obywateli jako wyraz kontestacji władzy komunistycznej w latach 1970–1975*. Dokonała analizy treści listów anonimowych pisanych do Rady Państwa, rad narodowych, redakcji prasowych i radiowych. Dr Arkadiusz Słabig (Akademia Pomorska w Słupsku) wygłosił referat *Spoleczność ukraińska w Polsce w latach 1970–1975 w świetle materiałów MSW*. Jego celem było omówienie losów mniejszości ukraińskiej w Polsce w pierwszej połowie lat 70., liczącej w tym okresie na kolejną „odwilż” w polityce narodowościowej PRL. Jako ostatni w tym panelu wystąpił dr Dawid Keller (Muzeum w Rybniku), który w referacie *Monopol, nowoczesność, skansen? Polskie Koleje Państwowe w pierwszej połowie lat 70. XX w.* próbował odpowiedzieć na pytanie,

czy w pierwszych latach rządów ekipy Edwarda Gierka można dostrzec symptomy późniejszych kryzysów polskiego kolejnictwa.

Druga, równoległa sesja z 8 czerwca 2017 r. składała się z trzech paneli. Dwa z nich dotyczyły spraw międzynarodowych (relacji PRL z wybranymi państwami oraz obrazu Polski w Europie). Prowadzili je dr hab. Mirosław Szumiło (IPN, UMCS) oraz dr Bogusław Wójcik (IPN Rzeszów, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie).

Trzy referaty odnosiły się do stosunków wzajemnych PRL z państwami zachodnimi. Priorytetem polityki Edwarda Gierka i jego współpracowników było otwarcie Polski na Zachód. Motyw ten przewijał się więc we wszystkich wystąpieniach w tej części konferencji.

Relacje z głównym partnerem zachodnim Polski, tj. z Francją oraz z Włochami, omówiła prof. dr hab. Maria Pasztor (Uniwersytet Warszawski) w referacie *Polityczne aspekty stosunków Polski z Francją i Włochami w pierwszej połowie lat 70.* Prof. dr hab. Jakub Tyszkiewicz (Uniwersytet Wrocławski) przeanalizował zaś rozwój kontaktów Polski i USA na różnych płaszczyznach: politycznej, gospodarczej i kulturalnej (tytuł wystąpienia „*I więcej może być osiągnięte*”. *Rozwój stosunków polsko-amerykańskich w pierwszej połowie lat 70.*). Celem referatu dr. hab. prof. UG Jacka Tebinki (Uniwersytet Gdański) *W cieniu Wembley. Polityka Wielkiej Brytanii wobec Polski 1971–1975* było omówienie relacji Polski z Wielką Brytanią. Jak wykazał referent, wzajemne stosunki między tymi państwami poprawiały się mimo mniejszej atrakcyjności gospodarczej Wielkiej Brytanii (np. w stosunku do Francji) i pojawiających się drobnych „zgrzytów” dyplomatycznych (problem z dyplomatami podejrzanymi o pracę w wywiadzie, sprawa budowy pomnika katyńskiego w Londynie).

O tym, jak Polska z lat 1970–1975 była postrzegana przez inne państwa, mówiło czworo referentów: prof. dr hab. Krzysztof Tarka (Uniwersytet w Opolu) w referacie *Władze RP na uchodźstwie wobec sytuacji w Polsce latach 1970–1975*, dr Karol Biernacki (Archiwum Wojewódzkie w Szeged, Węgry) w wystąpieniu *Polska w oczach towarzyszy węgierskich na podstawie protokołów z posiedzeń Biura Politycznego*, dr Monika Komaniecka (IPN Kraków) w prezentacji *Polska gierkowska pierwszej połowy lat 70. w opinii francuskiej dyplomacji w Polsce* oraz dr hab. prof. UW Paweł Jaworski (Uniwersytet Wrocławski) w referacie *Polska w latach 1970–1975 w szwedzkich raportach dyplomatycznych*.

Drugi panel w tej sesji dotyczył sytuacji Kościoła w Polsce w latach 1970–1975. Prowadził go dr Mariusz Krzysztofiński (IPN Rzeszów). Wystąpiło w nim pięciu prelegentów z czterema tematami. Jako pierwszy referat zaprezentował dr Rafał Łatka (IPN Warszawa), który mówił

o stosunku prymasa kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec polityki prowadzonej przez Edwarda Gierka i jego politycznych współpracowników. Problem rozbijania przez Służbę Bezpieczeństwa jedności wśród duchownych i wiernych Kościoła katolickiego omówiła dr Łucja Marek (IPN Kraków) w wystąpieniu *Kompleksowa dezintegracja. Rok 1973 w działaniach operacyjnych SB wobec Kościoła katolickiego*. Jak wykazała referentka, rok 1973 był przełomowy ze względu na nadanie kompleksowego charakteru działaniom dezintegracyjnym SB wobec Kościoła (m.in. przez powołanie Samodzielnej Grupy „D” Departamentu IV MSW). W kolejnym wystąpieniu zaprezentowali się ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec (Uniwersytet Rzeszowski) oraz ks. dr Jan Roguła (Szkoła Podstawowa w Reczpolu), którzy wygłosili referat *Diecezja przemyska w latach 1970–1975*. Omówili m.in. najważniejsze wydarzenia w diecezji przemyskiej (peregrynacja kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej oraz 600-lecie diecezji) oraz ich konsekwencje. Jako ostatnia w tym panelu wystąpiła dr Katarzyna Jarkiewicz (Akademia Ignatianum w Krakowie) z tematem *Kobieta czy rodzina? Polityka populacyjna państwa w epoce Gierka a antyaborcyjny głos Kościoła*. Celem tego referatu było opisanie debaty nad zagadnieniem aborcji na forum parlamentarnym, w publicystyce krajowej i zagranicznej oraz ukazanie stanowiska Kościoła wobec tej kwestii.

Po zakończeniu drugiego dnia konferencji jej uczestnicy zwiedzili Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej. Historię budowy, cele i zadania tej placówki przybliżyła dr hab. prof. UR Elżbieta Rączy (Uniwersytet Rzeszowski, IPN Rzeszów). Zapoznała również zebranych z ekspozycją muzealną. Ponadto uczestnicy konferencji odwiedzili cmentarz parafialny w Markowej, gdzie znajduje się grób rodziny Ulmów.

W ostatnim dniu konferencji zaprezentowane zostały cztery referaty dotyczące różnych obszarów życia w PRL. Takie zestawienie było spowodowane względami technicznymi niezależnymi od organizatorów i prelegentów. Panel ten poprowadził dr hab. Krzysztof Kaczmarek (IPN Rzeszów). Jako pierwszy wystąpił dr Marcin Bukala z referatem *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w latach 1970–1975. Wybrane problemy*. Skoncentrował się przede wszystkim na elicie tego ugrupowania i zmianach, które nastąpiły w niej w pierwszej połowie lat 70., oraz na ogólnej charakterystyce szeregów ZSL w tym okresie. Dr hab. prof. UZ Radosław Domke (Uniwersytet Zielonogórski) zaprezentował *Obraz społeczeństwa polskiego w kinematografii PRL w latach 1971–1975*, którego celem było ukazanie procesów społecznych pierwszej połowy lat 70. na bazie oryginalnego źródła historycznego – filmu fabularnego. Dr Cecylia

Kuta (IPN Kraków) przedstawiła zaś zarys sytuacji polityczno-społecznej pierwszej połowy 70. na podstawie dzienników przedstawicieli władzy (Mieczysław Rakowski, Józef Tejchma), kultury (Stefan Kisielewski, Jan Józef Szczepański, Jarosław Iwaszkiewicz, Zygmunt Mycielski, Andrzej Kijowski, Mieczysław Jastrun) i środowisk katolickich (Janusz Zabłocki). Ostatni konferencyjny referat *Próby ideologizacji społeczeństwa polskiego na przykładzie działalności Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej w latach 1969–1977* wygłosił dr Bogusław Wójcik (IPN Rzeszów, MWSE w Tarnowie). Jego celem było zaprezentowanie wyników analizy dokumentów programowych i szkoleniowych TKKS oraz zestawienie ich z rezultatami ideologicznej działalności tego stowarzyszenia.

Konferencję zakończyła dyskusja podsumowująca. Jej uczestnicy stwierdzili zgodnie, że zaprezentowane referaty istotnie uzupełniają wiedzę na temat PRL pierwszej połowy lat 70. Niemniej jednak problematyka ta wciąż wymaga dalszych, pogłębionych badań. Na zakończenie głos zabrał dyrektor rzeszowskiego oddziału IPN, który w imieniu organizatorów podziękował wszystkim prelegentom i słuchaczom za przybycie na konferencję oraz za zaangażowanie podczas tego naukowego wydarzenia. Efektem przedsięwzięcia ma być publikacja książkowa.